

Oponentský posudek disertační práce

Lukáš Vízek: Život a dílo Josefa Úlehly

Předložená disertační práce je poměrně rozsáhlá (iii + 301 str.). Jejími podstatnými částmi jsou kapitoly o Úlehlově životě a o hlavních oblastech Úlehlovy literární činnosti: tvorba učebnic matematiky pro střední školy (užíváme soudobou terminologii), učebnice diferenciálního a integrálního počtu a dvoudílná kniha o historii matematiky. Jedna kapitola je věnována ostatním Úlehlovým pracím.

Poněkud netradičně si nejprve povšimneme typografické stránky předložené práce. Je vytištěna oboustranně na kvalitním papíru formátu A4. Obsahuje mnoho barevných obrázků ilustrujících text včetně rekonstrukce titulního listu nepublikovaného souboru příkladů (str. 112), provedené částečně podle zachovaných Úlehlových pokynů. Oceňuji i kvalitní reprodukce rukopisných ukázek. Vyobrazení, často i celostránková, a obrázky, které jsou často i zdvojené (cca 115), se dobře váží k textu a nejsou voleny samoúčelně; za zbytečné považuji pouze dva (str. 5 a 294). Zařazení vyobrazení do textu, které je často drobným typografickým problémem, je provedeno citlivě a je pro čtenáře přívětivější než zařazení (snad původně zamýšlené) do příloh na konci práce. Z mého hlediska nepovažuji za šťastné užití zdvojených znaků $\gg$ a $\ll$, při eventuálním dalším tisku bych zvolil jiné znaky typu » a «.

Ke kapitole s Úlehlovým životopisem připojil autor i část o jeho předcích a rovněž následnících včetně příslušné části stromu jeho rodokmenu. Kde to bylo možné, připojil ověřená data a provedl i drobné opravy. V práci nerozebírá svoji roli ve spojitosti s pořízením kopie Úlehlovy pamětní desky v Podivíně popsané v životopisné části práce, ta je pouze dokumentována obrázky.

V kapitole *Počtenice* je čtenáři přiblížen historický vývoj učebnic tohoto typu na pozadí reformy vzdělávání, je podán jejich reprezentativní výčet včetně vybraných ilustračních obrázků. U některých se autor částečně zabývá též obsahem, resp. podává i stručné informace o autorovi/-ech. Úlehlovými učebnicemi se autor zabývá zevrubně (49 str.) z více aspektů. Důvody menší popularity Úlehlových učebnic uváděné autorem považuji za pravděpodobné (nějaká kvantifikace jejich využívání ve školách by byla žádoucí). Na dalších cca 17 str. se autor zabývá nevydanou Úlehlovou sbírkou příkladů, jejíž neúplný rukopis je uložen v archivu Moravského zemského muzea. Informaci *Pro úplnost je vhodné . . .* (str. 114) bych doporučoval zpřesnit, i zde by se nabízel možný důvod nevydání sbírky. Rovněž by bylo zajímavé uvést nějakou míru formulačních nepřesností úloh v zachovalých částech a blíže prozkoumat otázku o prvotním vzniku „pracovních sešitů“. U uváděného příkladu nejde možná o duplicitu údaje, ale o záměnu A s a .

Kapitola *Počet infinitesimální* (46 str.) popisuje stejnojmennou Úlehlovu knihu opět v širším kontextu. Text této učebnice je srovnáván s jinými texty (Šimerka, Studnička, E. Weyr, Kössler, Čech; jsou zmíněny i knihy Čuříka a Rádla), a autor si všímá i některých nedostatků tohoto Úlehlova díla. Existence jeho druhého, lehce upraveného vydání nemusí vůbec souviset s jeho kvalitami, ale např. se situací v době okupace. Jisté nedocenění či přehlížení (zmínka o Jarníkovi na str. 165; pokud Jarník Úlehlovu knihu znal, nepovažoval ji patrně za vhodnou; stejně tak nezmínil v té době nedávno vyšlou populární knížku Colerusovu) mohlo být dáno i taktem: jestliže nelze autorovu práci z odborných důvodů doporučit, není zapotřebí se k ní vyjádřit. Základním nedostatkem textu je totiž patrně jeho celkové intuitivní pojetí, což je o něm ostatně konstatováno i autorem disertace.

Kapitola *Dějiny matematiky* má podobnou koncepci jako kapitoly předcházející, Úlehlova dvoudílná monografie je v ní zařazena do širšího kontextu. Jak disertant dokládá, jde o převyprávěný (ale místy i doplňovaný) text předlohy, kterou je první díl Cantorova díla *Vorlesungen über die Geschichte der Mathematik* (v reprodukováné ukázce Úlehlova textu je tisková chyba v tabulce na str. 188; o takových případech je v práci na jiném místě zmínka, proto na chybu upozorňuji). Analyzuje také Úlehlovy doplňky načerpané z jiných pramenů a dokládá, jak a kde Úlehla šel při zpracovávání nad rámec předlohy. Konstatuje absenci citací a také ne zcela přesný popis užitých zdrojů; ve druhém díle Úlehlova textu je v tomto ohledu situace lepší. I když se i jiní středoškolští učitelé zabývali v té době historií matematiky, Úlehlova monografie je ojedinělá rozsahem pokrývaného období a lze ji jistě hodnotit jako průkopnický čin. Jistá zkresení, kterých se Úlehla dopouští, lze přičíst jeho averzím (Řekové, Římané, Němci), jednostrannému pohledu (Leibniz versus Newton) a patrně i složitostí přístupu k literatuře, o které píše.

Kapitola *Ostatní práce* je věnována Úlehlovým pracím z počátků jeho tvorby, knize o pedagogice (soubor článků), překladům apod. Disertant se se všemi seznámil a přibližuje je vybranými úryvky. Ukazuje Úlehlu jako metodika a didaktika, popularizátora, překladatele, činorodého a přemýšlivého člověka. Na druhé straně přes všechna pozitiva, která jsou v textu zmiňována, si uchovává dosti kritický postoj k Úlehlovi jakožto autorovi. To je nejlépe patrné z krátké kapitoly *Závěrečné zamýšlení*, ve které se vyjadřuje k Úlehlovým nedostatkům a slabinám. Některé z nich patrně mohly pramenit z jeho povahových rysů. Další důvod spočívá snad ve faktu, že to byl sice člověk nesmírně pracovitý, ale ve většině zpracovávaných témat byl samouk.

Poslední část práce je faktografického a dokumentačního charakteru. Úlehlovu bibliografii z pera F. Plachého z r. 1970 disertant částečně doplnil a zpřesnil uvedením potřebných bibliografických údajů. Zde též popisuje pozůstalost uloženou v archivech.

Předložená práce je obsažná, postihuje všechny rysy Úlehlovy činnosti a je na ní vidět důkladnost, se kterou se autor jejímu sepsání věnoval. Ačkoli je věnována tématu, které je zajímavé pro relativně úzký okruh potenciálních čtenářů, bylo by

žádoucí ji vhodným způsobem zpřístupnit, např. v sérii Historie matematiky, a to i přesto, že návratnost investice je ztěžší myslitelná (barva, rozsah, apod.). Z hlediska popisu historie vyučování matematice na našem území ji považuji za aktuální.

Je na místě se zmínit o chybách. Nalezené chyby jsou většinou překlepy apod. (např. na 13₁₅, 37⁸, 57₁₃, 71₁₀, 97₁₇ a na další místech). Závěrečná kontrola textu spellerelem by jich patrně většinu zachytila. Více zarážející jsou některé gramatické chyby (na 66₁₁, 124²¹, 133¹⁷, 143₅, 151₇, 185⁵, 237⁹), které by se v takovém textu neměly objevit. Občasné nepřesnosti (Bohusodov místo Bohosudov (str. 173), E. Čech: Co je a nač je . . . (str. 163 a 166), Frantíku místo Františku (str. 255)) ruší, ale čtenáře patrně nezmatou. Oprava textu by si nevyžádala žádné velké úpravy. Uvítám vyjádření k námětům/poznámkám výše.

Předloženou prací disertant prokázal schopnost samostatně vědecky pracovat v oblasti historie matematiky. Kromě zmíněných nedostatků jsem v práci nenalezl chyby. Text splňuje požadavky kladené na disertační práce v oboru Obecné otázky matematiky a informatiky a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 15. srpna 2017

Doc. RNDr. Jiří Veselý, CSc.